

מקראות שביעית

”וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֻצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וְיִתְּרֵם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה בֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְיִזְתְּךָ” (שמות כג, י-יא).

”וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ. שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כְּרַמְּךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שִׁבְתָּ שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר. אֵת סְפִיחַ קִצְיֹרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֵת עַנְבֵי נִיזְיֹרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ. וְהִיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לָכֶם לֶאֱכֹלָה לֶךְ וּלְעַבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֹרְךָ וּלְתוֹשְׁבֵיךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ. וּלְבַהֲמֹתֶיךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֲרֻצְךָ תִהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכְלָה” (ויקרא כה, א-ו).

”וְכִי תֹאמְרוּ מֵה נֹאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נִקְּטָה אֶת תְּבוּאָתָנּוּ. וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂיתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשִׁלְשׁ הַשָּׁנִים. וְזִרְעָתָם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִית וְאָכְלָתֶם מִן הַתְּבוּאָה יִשֹּׁן עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹאכְלוּ יִשֹּׁן” (ויקרא כה, כ-כב).

”אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה
ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את
שבתותיה. כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה
בשבתותיכם בשבתכם עליה” (ויקרא כו, לד-לה).

”מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט
כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו
ואת אחיו כי קרא שמיטה לה. את הנכרי תגש ואשר
יהיה לך את אחיך תשמט ירך” (דברים טו, א-ג).

”ויגל השאירית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים
עד מלך מלכות פרס. למלאות דבר ה' בפני ירמיהו עד
רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה
למלאות שבעים שנה” (דברי הימים ב לו, כ-כא).

הקדמה למסכת שביעית

בשמיטה, העולם חוזר למצב הבראשית, בטרם היות אדם לעבוד את האדמה. לפיכך, האיסור הבסיסי בשנת השמיטה הוא להימנע מעבודת האדמה.

אמנם, בתורה אין הדברים כתובים כך במפורש, ויש שם רק דוגמאות מעטות של הדברים האסורים בשמיטה. אך בדרכי מדרש ההלכה מורחבים הדברים וכוללים גם מלאכות שאינן נזכרות במפורש. יתר על כן, גם חכמים הוסיפו וגזרו דברים שיש בהם הרחבה של איסורי השמיטה שבתורה. עם זאת אפשר לסכם כי בפועל המצווה היא להימנע מכל עבודה באדמה ובצומח ממנה, כאשר זו היא עבודה חקלאית, הבאה להצמיח דברים באדמה, במישרין או בעקיפין. עם זאת מותרת מלאכה שיש בה רק כדי להחזיק את חייהם של אילנות הצומחים בקרקע. וכל שכן שאין איסור בעבודות של בניין או גידור, למרות שהן נעשות בקרקע.

ומעבר לכך, ההגדרה הבסיסית המופיעה בתורה לגבי שבת (הנכונה הן לגבי שבת בראשית והן לגבי שבת הארץ), היא שהשבת היא "שבת לה'" ("וַיִּזְמַן ה' שֶׁבֶת לְה' אֱלֹהֵינוּ", שמות כ'). "וַיִּזְמַן ה' שֶׁבֶת לְה' אֱלֹהֵינוּ", ויקרא כה,ב). בימי השבוע יום השבת חוזר להיות שייך כולו לה' ולכבודו, ובשבת הארץ - חוזרת הארץ לבעלות הראשונית שלה, שהיא בעצם אדמת ה', בטרם היותה מקום משכנו של האדם. המשמעות ההלכתית של תפיסה זו היא, שיש הפקעת השלטון הגמור של האדם על האדמה והחזרתו למצב הראשוני, כאשר לכל תושבי הארץ - הן בני האדם שבה, והן כל שאר היצורים, בהמות

מסכת שביעית, כשמה, מוקדשת לשנה השביעית, היא שנת השמיטה, הקרויה בתורה "שבת הארץ". שנת השביעית (השמיטה) אמנם אינה מוזכרת פעמים רבות בתורה, אך היא תופסת מקום חשוב מאוד בדיני התורה ואזהרותיה.

למן דברי התורה עד לדברי התנאים והאמוראים מופיעה "שבת הארץ" כמקבילה לשבת של ימי השבוע. וכמה פנים להקבלה זאת.

כמו יום השבת, שמעצם הימצאותו מחלק את הזמן לקטעים קצובים ומוגדרים, של שבועות - כמו כן, בהיקף של שנים, שנת השמיטה מחלקת את הזמן ליחידות מסוימות ומוגדרות (הנקראות בדברי חז"ל תמיד בשם 'שבוע', להבדיל מן השבוע של הימים, שכרגיל נקרא 'שבת'). וכשם שיש בסדר ימי השבוע רק חלוקה של יום ראשון, שני וכו' בשבת, כך בסדר השנים, השבת, בארץ ובזמן, היא היחידה שיש לה שם לעצמה, ושאר יחידות הזמן נקראות על שמה. אין לשנים שמות לעצמן, אלא הן מוגדרות לפי מרחקן משנת השמיטה, ומחזורי הזמן בנויים תמיד במעגלים קבועים של שש השנים שבין שמיטה לשמיטה.

בשנת השמיטה, כמו בשבת, מוחזרים דברים רבים למצבם הבסיסי. כשם שביום השבת בטלה מלאכת היצירה, כך בשנת השמיטה בטלה העבודה החקלאית. וכמו בשבת, כך

וחיות, עופות ורמשים – לכולם יש זכות שווה ליהנות מכל מה שמניבה האדמה.

למעשה, מותר לכל אדם (בין שהוא בעל השדה ובין שאינו) לקטוף מפירות האדמה, ואפילו לאחסנם בביתו. אלא שיש להיתר זה גבול של זמן; מותר לאדם להחזיק בביתו פירות ומוצרים של שנת השמיטה כל עוד הם מצויים לכול ובפרט לבעלי החיים אבל לאחר שכלתה התבואה מן השדות והמטעים (בכל מין לפי זמנו ומקומו) חלה 'מצוות הביעור'. שצריך לבער את פירות השמיטה מן הבית. כלומר, יש להוציאם מן המקום השמור ולהפיקם לכול.

פועל יוצא של ההכרה בשנת השמיטה כי "לה' הארץ ומלוואה", וגם פירותיה ותבואתה של ה' הם, הוא שהאדם אינו רשאי לעשות בפירות השמיטה כבשלו, אינו רשאי לעשות בהם סחורה, ולא להשתמש בהם אלא למטרות הרגילות כגון אכילה (שלו של בהמתו).

מצוות השמיטה, על אף היסוד הכללי שלה, חלה על עם ישראל, עם ה', ורק על ה'נחלה הפרטית' של הקב"ה, על ארץ ישראל. אף כי כל העולם הוא נחלת ה', מכל מקום ארץ ישראל היא הארץ הנבחרת והמיוחדת של הקב"ה. ובשנת השמיטה (וביתר שאת בשנת היובל) הוא חוזר ומזכיר לנו, שהוא בעל הבית, ואנחנו איננו אלא 'בעלי זכות החזקה'. ולפיכך אנו חוזרים ומשיבים אותה למצבה הראשוני – בין בעלי הקרקעות, ובין חסרי האדמה, בין בני האדם המושלים בעולם, ובין היצורים החיים רק בחסדי ה' – נעשים שווים זה לזה בהנאה ממה שאדמת ארץ ישראל נותנת לנו. על החשיבות שיש בשמיטה בהקשר זה ועל הייחודיות שלה, מעידים הכתובים המדגישים את הקשר בין אי קיום השמיטה לבין גלות מן הארץ, ואת חזרת עם ישראל לארצו כאשר עוון זה מתכפר (ראה ויקרא כו, ד. דברי הימים ב לו, כא).

הגדרתה של מצות השמיטה כמצווה התלויה בארץ, מצריכה להגדיר מה הם גבולות ארץ ישראל. לעניין זה, כמו לשאר המצוות התלויות בארץ. בשל המאורעות והתהפוכות בהיסטוריה היהודית, יש כמה הגדרות שונות. החל מ'גבול ההבטחה' לאברהם אבינו, תחום שמעולם לא היה בפועל תחת ידי ישראל, אל 'גבול יוצאי מצרים' שהיה בעיקרו בידי ישראל

מזמן מלכות דוד ודורות רבים לאחריה, ועד 'תחום עולי בבל' המצומצם בהרבה, שבו חיו ישראל בימי הבית השני ולאחריו.

במסכת שביעית ובתלמוד מתייחסים בעיקר לתחום עולי בבל. אולם נוסף לארץ שבה יש חיוב מלא בשמירת השמיטה, היו גם מקומות רבים שלא היו בתחום זה, ובכל זאת נהגו בהם במצוות שמיטה בשלמותה או בחלה, כגון סוריה, ואזורים שונים בעבר הירדן.

צד אחר בתחולה של מצוות השמיטה קשור בזמנים ובמאורעות הזמנים. לפי שיטות רבות אין חובת השמיטה חלה מן התורה אלא כאשר מקיימים בפועל את מצוות היובל. ומצוות היובל תלויה בזה שיהיו בארץ "כל יושביה עליה" (בבלי ערכין לב, ב). דבר זה בטל עוד לקראת סוף ימי הבית הראשון, כאשר הוגלו רוב שבטי ישראל על ידי האשורים. ולפי שיטה זו, אף שקוימה מצוות השמיטה בימי הבית השני, הרי היה זה מדברי סופרים, או משום שישאל קיבלו עליהם מרצונם לקיימה. שינוי נוסף בא עם חורבן הבית השני, כאשר הלכות שונות בטלו למעשה (בעיקר בתקנות חכמים בעניין 'תוספת שביעית', שלפיהן יש איסור להכשיר את הקרקע עוד לפני השביעית). חלק מן השאלות הללו לא הגיעו לכלל פתרון גמור אף בזמן שלנו.

קיום מצוות השביעית הציב לאורך כל קיומו של עם ישראל בארץ ישראל אתגרים לא פשוטים. דברים אלו חזרו והתעוררו עם חזרת עם ישראל לארצו לפני למעלה ממאה שנים, ופוסקי ההלכה נחלקו מאז ועד ימינו כיצד יש לנהוג למעשה, כדי לאפשר קיום יהודי בארץ, עד האפשרות לקיים מצווה זו בשלמותה. יש שהתירו להסתמך באופנים מסוימים למכור את הקרקע החקלאית לנכרים, ויש שהקלו יותר בהגדרה של המלאכות המותרות בשביעית.

נוסף למצוות השמטת הקרקע בשנה השביעית, יש מצווה נוספת בשמיטה, והיא 'שמיטת כספים' (שאינה תלויה בארץ ישראל דווקא), כאשר כל החובות שמתחייבים אנשים באופן פרטי בטלים בסוף שנת השמיטה. שמיטת החובות הכללית הייתה לא רק הכבדה גדולה על משא ומתן בכספים (שהלך ונעשה נפוץ יותר בימי הבית השני) אלא גם משום שעל ידי כך נמנעו אנשים מלהלוות כספים זה לזה, דבר שהכביד ביותר

בשלים, ומתי מותר לקצץ אילנות שאינם נותנים עדיין פירות.

פרק חמישי **"בנות שוח"** עוסק בשני נושאים. האחד הוא במיני צמחים שגידולם העיקרי בשביעית אבל גמר בישולם הוא לאחר מכן. נושא אחר הוא איסור מכירה (ובכלל זה גם השאלה) של דברים העשויים לשמש עוברי עברה למלאכה אסורה בשביעית.

פרק שישי **"שלש ארצות"** דן בתחומים הגיאוגרפיים השונים של ארץ ישראל לעניין שביעית ובדין המקומות הסמוכים לה, שגם בהם חלים איסורי שביעית באופן חלקי. כן דן הפרק במה מותר ומה אסור להוציא מן הארץ ולהביא אליה בשנת השמיטה.

פרק שביעי **"כלל גדול"** עוסק בהבחנה מה הם צמחי תרבות שחלים עליהם דיני שביעית, ומה הם הצמחים הנחשבים לצמחי בר (או גידולים חסרי חשיבות) שאין עליהם איסור זה. כן נידון בפרק איסור סחורה בפירות שביעית (ואגב כך איסור סחורה בשאר דברים אסורים).

פרק שמיני **"כלל גדול"** (שני) עוסק באופן שבו יש לנהוג בפירות שביעית, שיש להם דינים מיוחדים, שהם מותרים רק באכילה ושאר צרכי הגוף שרגילים להשתמש בהם, ואסור לאדם לעשות בהם סחורה ולהשתמש בהם כרכושו.

פרק תשיעי **"הפיגם"** דן במצווה לבער את פירות השביעית מן הבית לאחר שכלו מן השדה, ובפירוט ההבדלים לעניין זה בין מקומות שונים בארץ ישראל. וכן הוא נוגע באיסור שאסרו חכמים על שימוש בספיחים שצמחו מעצמם בשנת השביעית.

פרק עשירי **"שביעית"** עוסק כולו בדיני שמיטת חובות בשביעית, ובפירוט בדיני ה'פרוזבול' שנתקן על ידי חכמים לאפשר לגבות חובות גם בשביעית.

על עניי ישראל. משום כך תיקן הלל הזקן (כמאה שנה לפני חורבן הבית השני) את ה'פרוזבול' שפרסם ופישט את הדרכים שהחובות ייעשו כחובות המסורים לבית הדין, ולפיכך לא יישמטו. בסיומה של מסכת שביעית יש דיון בדיני הפרוזבול לכל פרטיהם המעשיים.

במסכת שביעית עשרה פרקים, המסודרים כך שלפרקים אחדים יש נושא עיקרי אחד.

פרק ראשון **"עד אימתי"** עוסק באיסור חרישת שדה שיש בו אילנות סמוך לשנת השמיטה. שלא תהא חרישה זו מביאה תועלת לצמיחת האילנות בשמיטה עצמה. הפרק דן בפרטי ההלכות בנושא זה, באלו שדות מותרת החרישה ועד מתי.

פרק שני **"עד אימתי"** (שני) עוסק אף הוא באיסורי עבודת האדמה והאילן סמוך לשמיטה. בחרישה בשדות תבואה, בזיבול השדות וכן בעבודות שונות שעושים באילנות לתיקון האילן והפירות שיש בו. כן נידונים בו איסור נטיעת אילנות זרעית צמחים אחרים סמוך לשנת השמיטה.

פרק שלישי **"מאימתי"** עוסק באיסור להוציא ולאסוף זבלים בשדה בשנת השמיטה עצמה לצורך השנה שלאחר השמיטה, כאשר יש לחשוש שייראה הדבר כזיבול השדה בשנה השביעית עצמה. נושא אחר הוא הוצאת אבנים וסלעים (שאינו עבודת האדמה) בשביעית, כיצד עוסקים במלאכות אלו, כך שלא לבוא לידי חשד מלאכת האדמה.

פרק רביעי **"בראשונה"** דן במקרים שבהם מותר ללקט דברים מן השדה כשאינו בדבר זה משום עבודת אדמה גמורה. אף מותר לעשות דברים שונים באילנות, הן לצורך שימוש בעצים והן לצורך שמירת קיומו של האילן. נושא אחר בפרק זה הוא האיסור לאבד פירות ואילנות בשנת השמיטה. ולפיכך קבעו זמן מאימתי מותר לאכול פירות לא